

## Мирні зібрання як адміністративно-правова гарантія діяльності релігійних організацій

### Чорнописька В. З.

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри цивільного права та процесу

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

вул. Князя Романа, 1/3, Львів, Україна

[orcid.org/0000-0002-3230-5971](https://orcid.org/0000-0002-3230-5971)

[Vika\\_Ch07@ukr.net](mailto:Vika_Ch07@ukr.net)

#### Ключові слова:

*адміністративно-правова гарантія, діяльність релігійних організацій, мирні зібрання, релігійні зібрання, Конституція України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Кодекс адміністративного судочинства України.*

У статті на основі чинного національного законодавства проаналізовано мирні зібрання як адміністративно-правову гарантію діяльності релігійних організацій. Основними формами мирних релігійних зібрань, згідно зі ст. 21 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації», є богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії. Відповідно, кожній релігійній організації гарантується право на їх безперешкодне проведення.

Зазначено, що упродовж останніх років простежується позитивна динаміка зі зменшення кількості випадків втручання органів влади в реалізацію права на мирні релігійні зібрання. Разом із тим як у законодавстві, так і на практиці залишається чимало проблемних питань, які негативно впливають на свободу мирних релігійних зібрань. Ці чинники можуть бути використанні для погіршення становища реалізації цього права, зокрема в разі зміни тенденцій державної політики.

З'ясовано, що ключовими викликами для свободи мирних релігійних зібрань є: невиконання державою своїх позитивних зобов'язань щодо мирних зібрань; існування та періодичне використання місцевих положень, які незаконно обмежують право на мирні релігійні зібрання; застосування до учасників зібрань адміністративної відповідальності за порушення порядку проведення мирних зібрань, якого не існує; наявність дискримінаційного регулювання щодо окремих мирних релігійних зібрань, зокрема на регіональному рівні; незаконні втручання в реалізацію права на мирні релігійні зібрання з боку правоохоронних органів та обмежені можливості для ідентифікації конкретних осіб, які здійснюють таке втручання.

Визначено оптимальні варіанти подолання цих викликів: зміна правозастосовної практики; внесення певних змін до законодавства з метою коригування практики та кращої визначеності порядку проведення мирних релігійних зібрань; прийняття окремого закону щодо мирних зібрань, який і визначатиме мирні релігійні зібрання.

## Peaceful assemblies as an administrative and legal guarantee of activities of religious organizations

**Chornopyska V. Z.**

*Candidate of Historical Sciences,*

*Senior Lecturer at the Department of Civil Law and Procedure*

*Institute of Law, Psychology and Innovative Education*

*of the Lviv Polytechnic National University*

*Kniazia Romana str., 1/3, Lviv, Ukraine*

*orcid.org/0000-0002-3230-5971*

*Vika\_Ch07@ukr.net*

**Key words:**

*administrative and legal guarantee, activity of religious organizations, peaceful assemblies, religious assemblies, Constitution of Ukraine, Law of Ukraine “On Freedom of Conscience and Religious Organizations”, Code of Administrative Procedure of Ukraine.*

The article analyzes peaceful assemblies as an administrative and legal guarantee of religious organizations on the basis of current national legislation. The main forms of peaceful religious gatherings, according to Art. 21 of the Law “On Freedom of Conscience and Religious Organizations”, there are services, religious rites, ceremonies and processions. Accordingly, every religious organization is guaranteed the right to conduct them without hindrance.

It is noted that in recent years there has been a positive trend in reducing the number of cases of government interference in the exercise of the right to peaceful religious assembly. However, both in law and in practice, there are still many problematic issues that negatively affect the freedom of peaceful religious assembly. These factors can be used to worsen the implementation of this right, in particular in the event of a change in existing trends in public policy.

It was found that the key challenges to the freedom of peaceful religious assembly are: the state’s failure to fulfill its positive obligations regarding peaceful assembly; the existence and periodic use of local provisions that illegally restrict the right to peaceful religious assembly; application of administrative liability to the participants of the meetings for violation of the non-existent procedure for holding peaceful meetings; the existence of discriminatory regulation of certain peaceful religious gatherings, in particular at the regional level; illegal interference in the exercise of the right to peaceful religious assembly by law enforcement agencies and limited opportunities to identify specific individuals who carry out such interference.

The best options for overcoming these challenges are identified: changing law enforcement practices; making certain changes to the legislation in order to adjust the practice and better define the procedure for holding peaceful religious meetings; adoption of a separate law on peaceful assemblies, which will determine peaceful religious assemblies.

**Постановка проблеми.** Розвиток правової держави в контексті євроінтеграційних прагнень України зумовлює формування ефективного механізму реалізації права громадян на мирні зібрання. Від часу здобуття Україною незалежності державна політика щодо мирних зібрань визначалася різними фазами, коли держава здебільшого не перешкоджала реалізації права на мирні зібрання і це право надмірно обмежувалося. Однак навіть у періоди, коли центральна влада особливо не втручалась у реалізацію цього права, на місцевому рівні негативна практика

існувала. Балансування права на проведення мирних зібрань релігійних організацій у регіонах здебільшого залежить від того, яка конфесія в них домінує. Це загрожує тому, що релігійна свобода більшості набуватиме абсолютного характеру, що є несумісним зі свободою релігійних меншин. Держава покликана балансувати конкуруючі релігійні потреби різних громад, які бажають проводити мирні зібрання, а в разі нездатності забезпечення їхнього мирного характеру заборона має бути пропорційною до усіх без винятку релігійних організацій.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема організації та проведення зборів, мітингів, вуличних походів й демонстрацій, а також порушення їх порядку аналізувалася низкою українських вчених. Питання кримінально-правової охорони громадського порядку, поняття, види й кваліфікація одиничних злочинів у порушенні цього права аналізувалися в працях В. Кузнєцова, І. Копотуна, О. Зінченко та ін. Мирні зібрання в контексті адміністративного права розглядали такі дослідники: Д. Вовк, Є. Кобрусєва, Р. Мирнюк, О. Олійничук. Незважаючи на значний внесок науковців у цьому напрямі, проблема мирного зібрання як адміністративно-правової гарантії діяльності релігійних організацій не виступала предметом окремої наукової розвідки, що посилює актуальність нашої статті.

**Метою статті** є на основі чинного національного законодавства проаналізувати мирні зібрання як адміністративно-правову гарантію діяльності релігійних організацій.

**Виклад основного матеріалу.** Конституція України у ст. 39 мирними заходами називає збори, мітинги, походи та демонстрації [1]. Втім цей перелік не є вичерпним, так, ст. 281 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) визначає збори, мітинги, походи, демонстрації та інші мирні зібрання, тобто передбачає можливість їх прояву в інших формах. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» до мирних заходів належать і релігійні зібрання, які проводяться релігійними організаціями [2]. Такими зібраннями є публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ч. II ст. 11 визначає, що реалізація права на свободу зібрань та об'єднання не підлягає жодним обмеженням. Винятком можуть бути лише ті, що передбачені законом: в інтересах національної чи громадської безпеки; запобігання заворушенням або злочинам; охорона здоров'я чи моралі; захист прав і свобод інших осіб [3]. Зауважимо, що ця стаття дозволяє адміністративним органам, збройним силам, поліції певної держави в разі об'єктивних підстав запроваджувати законні обмеження на реалізацію цього права.

Право громадян України на мирні зібрання гарантується ч. I ст. 39 Конституції України, які можуть мирно збиратися, без зброї та проводити збори, мітинги, походи й демонстрації, втім про їх проведення зобов'язані завчасно повідомити в органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування. Ч. 2 цієї статті визначено, що обмеження реалізації такого права може встановлюватися судом відповідно до закону в інтересах національної безпеки та громадського порядку

зادля запобігання заворушень або злочинів, для охорони здоров'я населення та захисту прав і свобод інших людей [1].

Конституція України у ст. 35 надає кожному право на свободу світогляду та віросповідання, що дає змогу безперешкодно здійснювати одноособово або колективно релігійні культу та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Обмежуватися це право може лише законом в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення чи захисту прав й свобод інших людей. Також аналогічне право гарантується кожному громадянину за ст. 3 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» й підлягає обмеженням у разі такої самої необхідності [4]. Отже, право на мирні зібрання, а також релігійні, не може бути обмежене, окрім випадків, передбачених законодавцем.

Відмінністю між організацією мирних зібрань громадян і релігійних зібрань є встановлення термінів повідомлення їх проведення. Так, ст. 39 Конституції України передбачається завчасне сповіщення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання, втім не встановлено конкретних строків [1]. Така невизначеність викликала різне застосування цієї норми, часто використовувались судами як важіль у розправі з опозиційними об'єднаннями, а тому вказувала на необхідність її законодавчого врегулювання.

За конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України офіційне тлумачення цієї норми надав Конституційний Суд України від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001: «Строки не повинні обмежувати право громадян, передбачене ст. 39 Конституції України, а повинні бути його гарантією та водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування вжити належних заходів для безперешкодного проведення мирних заходів, забезпечення громадського порядку, прав та свобод інших людей» [5].

Ст. 21 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» надає право на безперешкодне проведення релігійних зібрань (богослужінь, релігійних обрядів, церемоній, процесій) у культових будівлях та прилеглий території, установах релігійних організацій, у місцях паломництва, на кладовищах, в крематоріях, у місцях окремих поховань, помешканнях громадян, а також з ініціативи трудових колективів та за згодою адміністрації в організаціях, установах, підприємствах.

Втім щодо випадків проведення публічних релігійних зібрань Законом передбачено окремий порядок їх проведення. У ст. 21 Закону визначено, що потрібен відповідний дозвіл місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету міської,

селищної, сільської, рад, до яких подається клопотання про видачу не пізніше як за десять днів до призначеного строку проведення такого релігійного зібрання, окрім екстрених ситуацій [4].

Варто зауважити, що істотні зміни щодо нормативного регулювання реалізації права громадян на мирні релігійні зібрання відбулися на підставі рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 1-13/2016 [6]. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини В.В. Лутковська звернулася з конституційним поданням стосовно офіційного тлумачення норми завчасного повідомлення у строк не менше десяти щодо проведення публічних релігійних зібрань (богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). Конституційний суд України визнав ч. 5 ст. 21 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» неконституційною та такою, яка втратила чинність.

Конституційний суд чітко заявив, що в демократичній державі не може бути дискримінації релігійних організацій у реалізації їхнього права на мирні зібрання. У своєму рішенні Суд зауважив, що Основний Закон «зобов'язує державу створити єдиний правовий механізм, який регулює проведення громадянами, громадськими чи релігійними організаціями, іншими суб'єктами права публічних мирних зібрань релігійного та нерелігійного характеру» [6].

Нині місцеві органи влади позбавлені права видавати дозволи на мирні зібрання релігійного характеру. Єдиною вимогою до проведення публічних мирних зібрань, як релігійних, так і нерелігійних, є мирний характер та повідомлення в органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування. Таке сповіщення органів влади, насамперед, має слугувати гарантією реалізації права громадян на релігійні зібрання. Упродовж цього строку владні органи мають здійснити низку підготовчих заходів із метою забезпечення безперешкодного проведення релігійних зібрань, підтримання громадського порядку, охорони прав й свобод інших людей. Окрім цього, строк завчасного повідомлення має бути достатнім для того, щоб органи влади могли з'ясувати законність релігійного зібрання та у разі потреби, відповідно до ч. II ст. 39 Конституції України, звернутися до суду щодо вирішення спірних питань.

Зміни до Кодексу адміністративного судочинства України, які набули чинності 15 грудня 2017 року, зробили цю процедуру обмеження мирних зібрань досить сприятливою для їх організаторів. Так, законодавець встановив обов'язок позивача (орган влади) вжити заходів для ознайомлення організаторів мирних зібрань зі змістом та додатками до позовної заяви про встановлення обмеження мирних зібрань, а також оприлюднив

це на своєму офіційному вебсайті. У разі невідповідності заяви ст. 160 КАСУ суд залишає її без руху з можливістю усунути недоліки лише упродовж 12 годин. Також відповідно до ч. 4 цієї статті суд позовну заяву залишає без розгляду, якщо вона надійшла пізніше ніж за 24 години до запланованого часу проведення зібрання. Окрім цього, позовну заяву суд залишає без розгляду у випадках: неявки позивача на судові засідання (незважаючи на жодні обставини); надходження клопотання позивача про розгляд справи без його присутності; залишення позивачем зали до моменту виходу суду до нарадчої кімнати. Разом із тим позивач зобов'язаний обґрунтувати необхідність встановлення обмеження щодо проведення мирного зібрання в демократичному суспільстві та пропорційність запропонованого в позовній заяві способу обмеження. Отже, законодавець унеможливив негативну практику, коли суди систематично розглядали справи про обмеження мирних зібрань без участі сторін (нерідко організатори мирних зібрань навіть не були повідомлені про судові засідання щодо заборони) та про судові рішення дізнавалися за кілька годин до їх запланованого початку [2]. Новий КАСУ значно лімітував процесуальні можливості органів влади накладати обмеження на реалізацію громадянами права на мирні зібрання.

Також новелою є те, що в разі прийняття рішення про обмеження права на мирні зібрання суд має застосувати найменш обтяжливий спосіб для відповідача, ніж запропонував позивач. Також КАСУ передбачає спрощену процедуру подачі апеляційної скарги: не пізніше наступного дня після його проголошення, і вона розглядається у дводенний строк із моменту надходження. У разі надходження менш як за два календарні дні до запланованого проведення мирного зібрання – невідкладно з повідомленням учасників справи [2].

Варто зауважити, що ЗУ «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» визначає, що законодавчі вимоги щодо додержання тиші не поширюються на проведення мирних зібрань [7]. До обов'язків Національної гвардії України законодавець зараховує участь у забезпеченні громадської безпеки та охорони громадського порядку в процесі проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій чи інших масових заходів (ст. 2) [8]. Разом із тим ЗУ «Про національну поліцію» не містить згадки про мирні зібрання, втім участь поліції у забезпеченні громадського порядку під час мирних зібрань може бути введена із загальних завдань цього органу правопорядку [9]. Всі інші питання, що виникають у процесі організації та проведення мирних зібрань, не визначаються національним законодавством, або таке правове регу-

лювання чи практика його тлумачення є досить суперечливими.

Те, що КАСУ не згадує релігійні організації й не визначає кола осіб, які можуть організувати або брати участь у мирному зібранні, знову дає підстави для неоднозначного тлумачення та дискримінаційного ставлення до релігійних організацій у реалізації їхнього права на мирні релігійні зібрання.

У ч. I ст. 185-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) передбачено «відповідальність за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій» [10]. Протиправні діяння можуть вчинятися у формі завдання шкоди приватній чи державній власності, порушення правил громадського порядку або дорожнього руху тощо. Окрім цього, правопорушення може вчинюватись шляхом бездіяльності, приміром, у формі відмови учасників таких заходів розійтися після того, як заходи оголошуються закритими.

У ч. II ст. 185-1 КУпАП визначено посилену адміністративну відповідальність у разі повторного вчинення упродовж року після застосування заходів адміністративного стягнення дій, передбачених ч. I ст. 185-1 КУпАП [10]. Європейський суд із прав людини у справі Веренцова чітко засвідчив е, що цю статтю не можна застосовувати у зв'язку з відсутністю визначеного законом порядку проведення мирних зібрань, втім сама стаття залишається чинною. Крім того, суди неодноразово накладали стягнення на релігійні організації за цією статтею.

У західній правовій практиці визначення порядку проведення мирних зібрань слугує тому, щоб держава якомога ефективніше реалізовувала свої позитивні зобов'язання щодо мирних зібрань. Українське законодавство не передбачає переліку позитивних обов'язків держави, тобто послуг, якими органи влади, отримавши сповіщення про проведення мирних зібрань, забезпечують учасників мирних зібрань. Відповідно, це значно збільшує ризики невиконання державою своїх позитивних обов'язків щодо мирних зібрань.

**Висновки.** Таким чином, цілком підтримуємо позицію рішення Конституційного суду України, що Основний Закон зобов'язує державу виро-

бити єдиний правовий механізм, який регулюватиме проведення громадянами, громадськими чи релігійними організаціями, іншими суб'єктами права публічних мирних зібрань як релігійного, так і нерелігійного характеру. Основними формами мирних релігійних зібрань, згідно зі ст. 21 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації», є богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії. Відповідно, кожній релігійній організації гарантується право на їх безперешкодне проведення.

Варто зазначити, що упродовж останніх років простежується позитивна динаміка зі зменшення кількості випадків втручання органів влади в реалізацію права на мирні релігійні зібрання. Разом із тим як у законодавстві, так і на практиці залишається чимало проблемних питань, які негативно впливають на свободу мирних релігійних зібрань. Ці чинники можуть бути використані для погіршення становища реалізації цього права, зокрема в разі зміни тенденцій державної політики. Нині ключовими викликами для свободи мирних релігійних зібрань є: невиконання державою своїх позитивних зобов'язань щодо мирних зібрань; існування та періодичне використання місцевих положень, які незаконно обмежують право на мирні релігійні зібрання; застосування до учасників зібрань адміністративної відповідальності за порушення порядку проведення мирних зібрань, якого не існує; наявність дискримінаційного регулювання щодо окремих мирних релігійних зібрань, зокрема на регіональному рівні; незаконні втручання в реалізацію права на мирні релігійні зібрання з боку правоохоронних органів та обмежені можливості для ідентифікації конкретних осіб, які здійснюють таке втручання.

Потенційним ризиком для свободи мирних релігійних зібрань є також відсутність сталого та зрозумілого регулювання щодо випадків зловживання правом на мирні релігійні зібрання. Оптимальними варіантами подолання цих викликів є зміна правозастосовної практики, внесення певних змін до законодавства з метою коригування практики та кращої визначеності порядку проведення мирних релігійних зібрань, прийняття окремого закону щодо мирних зібрань, який і визначатиме мирні релігійні зібрання.

#### Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.11.2020).
2. Кодекс адміністративного судочинства України. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 29.11.2020).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 29.11.2020).
4. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 19.11.2020).

5. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text> (дата звернення: 19.11.2020).
6. Рішення конституційного суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 1-13/2016. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text> (дата звернення: 19.11.2020).
7. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> (дата звернення: 19.11.2020).
8. Закон України «Про Національну гвардію України». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 19.11.2020).
9. Закон України «Про національну поліцію». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.11.2020).
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 19.11.2020).
11. Вовк Д.О. Як українські суди балансують релігійну свободу: аналіз у контексті світськості. *Інститут релігійної свободи. Офіційний вебсайт*. URL: [https://old.irs.in.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1556%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk](https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1556%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk) (дата звернення: 19.11.2020).
12. Справа «Веренцов проти України». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_945#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text) (дата звернення: 19.11.2020).

#### References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy. (28.06.1996). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 29.11.2020).
2. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]: Zakon Ukrainy. (06.07.2005). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (data zvernennia: 29.11.2020).
3. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (04.11.1950). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (data zvernennia: 29.11.2020).
4. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii [On freedom of conscience and religious organizations]: Zakon Ukrainy. (23.04.1991). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (data zvernennia: 19.12.2020).
5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 4-рп/2001 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 4-рп / 2001]. (19.04.2001). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text> (data zvernennia: 19.11.2020).
6. Rishennia konstytutsiinoho sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny piatoi statti 21 Zakonu Ukrainy “Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii” (sprava pro zavchasne spovishchennia pro provedennia publichnykh bohosluzhin, relihiinykh obriadiv, tseremonii ta protsesii) № 1-13/2016 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights on the constitutionality of the provisions of part five of Article 21 of the Law of Ukraine “On Freedom of Conscience and Religious Organizations” services, religious rites, ceremonies and processions) № 1-13 / 2016]. (08.09.2016). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text> (data zvernennia: 19.11.2020).
7. Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemiolohichnoho blahopoluchchia naseleння [On ensuring the sanitary and epidemiological well-being of the population]: Zakon Ukrainy. (24.02.1994). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> (data zvernennia: 19.11.2020).
8. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy [On the National Guard of Ukraine]: Zakon Ukrainy. (13.03.2014). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (data zvernennia: 19.11.2020).

9. Pro Natsionalnu politsiiu [On the National Police]: Zakon Ukrainy. (02.07.2015). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (data zvernennia: 19.11.2020).
10. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy. (07.12.1984). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (data zvernennia: 19.11.2020).
11. Vovk, D.O. (2015). Yak ukrainski sudy balansuiut relihiinu svobodu: analiz u konteksti svitskosti [How Ukrainian courts balance religious freedom: an analysis in the context of secularism]. Instytut relihiinoi svobody. URL: [https://old.irs.in.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1556%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk](https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1556%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk) (data zvernennia: 19.11.2020).
12. Sprava “Vierentsov proty Ukrainy” [The case of Verentsov v. Ukraine. Database “Legislation of Ukraine”]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_945#Tex](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Tex) (data zvernennia: 19.11.2020).